

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

САГАЙДАК ІРИНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 347.122:342.7 (043.3)

**ПРАВА ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
АНДРУСИШИН Богдан Іванович,
 Національний педагогічний університет імені
 М.П. Драгоманова, проректор з навчально-методичної
 роботи гуманітарних інститутів,
 завідувач кафедри теорії та історії держави і права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
 академік Національної академії правових наук України,
ОНИЩЕНКО Наталія Миколаївна,
 Інститут держави і права імені В.М.Корецького,
 завідувач відділу теорії держави і права;

кандидат юридичних наук, професор,
ТИМЧЕНКО Сергій Михайлович,
 Київський інститут Національного університету
 „Одеська юридична академія”,
 директор.

Захист відбудеться «14» листопада 2014 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «13» жовтня 2014 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ю. В. Плахтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним з найважливіших критеріїв рівня розвитку суспільства є стан суспільного здоров'я і системи його забезпечення. Разом із захворюваністю і смертністю одним із складових показників здоров'я є відсоток інвалідів у суспільстві. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН кількість інвалідів в будь-якій країні світу досягає 10% від загальної кількості населення, серед них значну частку складають діти з обмеженими можливостями.

Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу. Необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 р. і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 р., та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (статті 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (стаття 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей.

Дослідження прав дітей з обмеженими можливостями є актуальним як у загальнотеоретичному, так і у прикладному плані. З одного боку, незважаючи на значні економічні труднощі, держава не перестає турбуватися про права інвалідів, законодавчо їх закріплюючи та визначаючи. Однак при здійсненні економічного та соціального планування враховуються переважно потреби дорослих інвалідів, а не дітей з обмеженими можливостями.

Захист прав людини, у тому числі і дитини – це один з важливих принципів правової, соціальної держави. Тільки тоді, коли самі діти-інваліди та/або їх сім'ї відчують позитивні зрушення у сферах охорони, реалізації та захисту їх прав, можна буде стверджувати про ефективність механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями в Україні.

Права дитини були і залишаються цікавими для вивчення і аналізу не тільки для вітчизняних, але й зарубіжних дослідників, причому не тільки теоретиків держави і права, але й галузевих юридичних наук. Так у Росії ці питання досліджували В. Абрамов, В. Кулапов, Є. Лактюнкін, Т. Смолова та ін. В Україні у теоретико-правовому контексті права дитини є предметом наукового інтересу О. Анатолієва, С. Коталейчука, Н. Крестовської, С. Несінова, Н. Опольської, С. Саблук та ін.

Окремих аспектів прав дітей та механізму їх забезпечення торкалися у своїх працях С. Алексєєв, Б. Андрусишин, В. Бабкін, І. Васильківська, К. Волинка, В. Головченко, С. Гусарєв, Л. Дубчак, О. Зайчук, А. Заєць, В. Зеленецький, В. Копейчиков, С. Легуша, С. Лисенков, Н. Лінник, М. Матузов, П. Михайленко, О. Наливайко, М. Неліп, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, М. Орзіх, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скакун, О. Семітко, М. Хавронюк, Є. Харитонов, І. Цибуліна, Ю. Шемшученко та інші.

Водночас права дітей з обмеженими можливостями вивчалися більше фахівцями з права соціального забезпечення, причому в контексті проблеми соціального захисту таких дітей, відтак теоретико-правовий аналіз прав дітей-

інвалідів на рівні дисертаційних чи монографічних розробок відсутній, що зумовлює безперечну актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках планових наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом „Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)”; протокол № 5 засідання Вченої ради університету від 22 грудня 2006 р.).

Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 7 квітня 2011 р. (протокол № 8).

Дослідження спрямоване на реалізацію Зasad державної політики України в галузі прав людини, затверджених Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 757-XIV, Загальнодержавної програми „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року, затвердженої Законом України від 5 березня 2009 року № 1065-VI, Концепції Загальнодержавної програми „Здоров'я – 2020: український вимір”, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є загальнотеоретичний аналіз прав дітей з обмеженими можливостями. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні *задачі*:

- висвітлити історію формування та розвитку наукової думки за темою;
- з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження прав дітей з обмеженими можливостями;
- встановити зміст поняття „дитина з обмеженими можливостями”;
- охарактеризувати права, що мають усі діти, незалежно від наявності у них інвалідності;
- визначити спеціальні права, які належать лише дітям з обмеженими можливостями;
- конкретизувати поняття та структуру механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями, висвітлити його співвідношення з гарантіями реалізації таких прав;
- виокремити критерії виміру дієвості механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями.

Об'єктом дослідження є права дитини.

Предмет дослідження – загальнотеоретичний аналіз прав дітей з обмеженими можливостями.

Методи дослідження. Враховуючи мету і завдання дисертаційної роботи та зважаючи на необхідність комплексного дослідження предмету, в процесі наукового пізнання було використано філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження.

Діалектичний метод дав змогу встановити особливості теоретико-методологічної бази дослідження, зміст і специфіку розвитку поняття „дитина з обмеженими можливостями” (підрозділи 1.2., 2.1.).

Антропологічний метод дозволив дослідити етапи становлення та визнання прав дітей з обмеженими можливостями, їх закріплення на національному та міжнародному рівнях (підрозділи 1.2., 2.2., 2.3.).

Аналіз нормативно-правових актів у сфері прав дитини з обмеженими можливостями здійснений за допомогою герменевтичного методу (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.).

Особливості предмета та об'єкта дослідження визначили необхідність застосування низки спеціально-наукових методів:

- історико-правовий метод надав можливість з'ясувати історію становлення та розвитку системи прав дітей з обмеженими можливостями (підрозділ 1.1.);
- системно-структурний метод дозволив дослідити систему прав дітей з обмеженими можливостями та структуру механізму їх забезпечення (підрозділи 2.2., 2.3., 3.1.);
- спеціально-юридичний метод допоміг з'ясувати категоріальний рівень окремих понять шляхом обґрунтування їх визначення та виокремлення низки характерних ознак (підрозділи 1.2., 2.1., 3.1.);
- логічний метод сприяв визначенню структури механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями та виокремленню критеріїв виміру дієвості цього механізму (підрозділи 3.1., 3.2.).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці теорії держави та права цілісним науковим дослідженням прав дітей з обмеженими можливостями. Дисертантом сформульовано низку понять, концептуальних теоретичних висновків і практичних рекомендацій, які носять характер наукової новизни:

уперше:

– розроблено авторську періодизацію становлення та визнання прав дітей з обмеженими можливостями: 1) період неприйняття та фізичного знищення (невизнання будь-яких прав таких дітей – найдовший в історичному проміжку період: розпочався до нашої ери і закінчується епохою Середньовіччя); 2) період ізоляції (від епохи Відродження до XIX ст.) – за дітьми визнавалося право на життя, однак їх ізолювали від звичайного життя, діти-інваліди визнавалися соціально непотрібними державі і суспільству; 3) період часткової інтеграції (XIX – I пол. XX ст.) – робляться перші спроби надати державну підтримку і допомогу окремим категоріям інвалідів, зокрема, глухим чи слабочуючим, для них створюються спеціалізовані заклади, у тому числі навчальні. Наприкінці цього періоду за дітьми-інвалідами визнаються права на фізичне існування та соціальне буття, однак реалізація цих прав на практиці у багатьох державах суттєво ускладнена; 4) період повної інтеграції (з сер. XX ст. в Європі, з поч. XXI ст. в Україні) – визнання необхідності включення інвалідів в суспільне життя, законодавче визнання за ними усіх прав і свобод, ратифікація ключових міжнародних документів;

– обґрунтовано поняття дитини з обмеженими можливостями як фізичної особи, яка не досягла 18 років, має стійкий розлад організму, спричинений захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності, порушення в розвитку, труднощі в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками, і яка потребує особливої турботи та першочергового забезпечення необхідною соціальною допомогою і захистом як на рівні держави, суспільства, так і на рівні мікросередовища;

– систематизовані спеціальні права дітей з обмеженими можливостями: право на державну соціальну допомогу, право на соціальну пенсію, право на реабілітацію, право на пільгове транспортне обслуговування, додаткові права дітей-інвалідів: на безбар'єрне середовище, на використання жестової мови як засобу навчання та спілкування.

удосконалено:

– методологічну основу концепції прав дітей з обмеженими можливостями, яка розглядається як частина теорії, що включає кілька рівнів: світоглядний рівень, рівень парадигм, рівень підходів і методів наукового дослідження, а також принципів й інших можливих засобів пізнання і забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями;

– наукову тезу про потребу зміни пануючої в державі та суспільстві концепції інвалідності, яка повинна включати медичний, економічний і соціальний підходи до інвалідності;

– зміст поняття „механізм забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями”, який складається з трьох підсистем: механізму охорони, механізму реалізації та механізму захисту прав дітей з обмеженими можливостями;

– критерії ефективності механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями, які включають три рівні: рівень загальної та спеціальної превенції, рівень реалізації та рівень захисту.

отримали подальший розвиток:

– положення медичної та соціальної моделей інвалідності: у контексті медичної моделі інвалідність розуміється як особиста проблема, а обмежені можливості розглядаються у взаємозв'язку людини та її вад; у контексті соціальної моделі обмежені можливості розглядаються як нерівність можливостей при проголошенні рівності прав;

– позиція щодо потреби уніфікації термінологічного апарату і заміни в законодавстві поняття „дитина-інвалід” на „дитина з обмеженими можливостями”;

– концепція загальних прав дітей з обмеженими можливостями, яка включає два блоки: права, які забезпечують фізичне (природне) існування дитини (право на життя, право на охорону здоров'я, право на достатній життєвий рівень, право на захист від усіх форм насильства тощо) та права, які забезпечують соціальне буття дитини (право на ім'я та громадянство, право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації, право дитини на виховання та проживання в сім'ї, право на контакт з батьками, які проживають окремо, право на майно, право на житло, право на освіту, право на залучення дитини до національної та світової культури, право на працю, право на заняття підприємницькою діяльністю, право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації тощо).

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані:

– з науково-дослідною метою – для подальшої розробки інституту прав дитини загалом і прав дитини з обмеженими можливостями, зокрема;

– у правотворчій роботі – як теоретична основа для розробки і прийняття відповідного законодавства щодо забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями;

– у правозастосуванні – для удосконалення механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в роботу Інституту спеціальної педагогіки НАПН України від 17.10.2013 р.);

– у навчальному процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, викладанні курсу теорії держави і права, права соціального забезпечення, ювенального права, при складанні навчальних програм (Акт впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова від 15.10.2013 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі теорії та історії держави і права Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Основні положення дисертації, які виносяться на захист, були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції „Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку ХХІ століття” (м. Київ, 1920 травня 2011 р.), Всеукраїнській конференції „Пошук концептуальних засад розбудови правової системи України” (м. Львів, 10–11 червня 2011 р.), Всеукраїнських науково-практичних читаннях „Розвиток вітчизняного законодавства в умовах новітніх інтеграційних процесів” (м. Львів, 16–17 грудня 2011 р.), Перших Українських педагогічних студіях „Освіта і культура як запорука сталого демократичного розвитку суспільства” (м. Київ–м. Луцьк–м. Рівне, 13–15 січня 2012 р.), Всеукраїнській міжконфесійній конференції з міжнародною участю „Роль церков та релігійних організацій в розвитку та наданні паліативної допомоги в Україні” (м. Київ, 30–31 січня–1 лютого 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту” (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів „Закарпатські правові читання” (м. Ужгород, 9–10 квітня 2012 р.), Міжнародній науковій конференції „Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства” (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства” (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції „Дев’яті юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи” (м. Київ, 24–25 травня 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено в шести публікаціях у фахових виданнях та у восьми тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних джерел (містить 242 найменування). Загальний обсяг роботи – 230 сторінок, з них основного тексту – 205 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтована актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовані мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, інформація про практичне впровадження результатів дослідження, їх апробацію на конференціях і публікації у фахових виданнях.

Перший розділ „Джерельна та теоретико-методологічна база дослідження прав дітей з обмеженими можливостями” складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 „Суспільна значимість, історія формування та розвитку наукової думки за темою”* звертається увага на те, що забезпечення потреб дитини, створення умов для її повноцінного розвитку – один з найважливіших пріоритетів політики кожної держави і моральний обов'язок кожного громадянина.

Особливо гострою поряд зі злочинністю неповнолітніх є проблема дитячої інвалідності, адже в Україні сьогодні налічується понад 165 тисяч дітей-інвалідів. Причинна структура первинної інвалідності у дітей віком до 16 років за останні роки є приблизно такою: на першому місці – вроджені аномалії, деформації та хромосомні порушення; на другому – хвороби нервової системи, на третьому – розлад психіки та поведінки.

Зважаючи на важливість охорони дитинства, Законом України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI було затверджено Загальнодержавну програму „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 р. та передбачено як державний пріоритет захист дітей-інвалідів з метою забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів, надання високоякісних психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, юридичних, інформаційних та інших послуг дітям-інвалідам та сім'ям, які ними опікуються; створення умов для реалізації їхнього особистісного потенціалу.

У дослідженні акцентується увага на тому, що теоретичне осмислення сутності інвалідності потребує хоча б загального аналізу історії розвитку ставлення суспільства до хворих людей, інвалідів, передусім дітей.

В історії розвитку людської цивілізації ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями життєдіяльності відображалось у формі поведінки з ними й у характері тих соціальних „ніш”, що їм виділялися. Нерідко ці погляди, можливо бачити в уявленнях сучасних людей, і називають їх моделями розуміння інвалідності, серед яких в роботі аналізуються наступні моделі: „хвора людина”, „недолюдина”, „загроза суспільству”, „об'єкт жалю”, „об'єкт обтяжливої добродійності”, „розвиток”, у яких відображена уся еволюція суспільного та державного ставлення до людей з обмеженими можливостями.

У результаті аналізу існуючих наукових точок зору на історію формування та розвитку проблематики прав дітей з обмеженими можливостями, запропоновано авторську періодизацію становлення та визнання прав дітей з обмеженими можливостями: період неприйняття та фізичного знищення (розпочався ще до нашої ери і закінчується епохою Середньовіччя), період ізоляції (від епохи Відродження до XIX ст.), період часткової інтеграції (XIX – I пол. XX ст.), період повної інтеграції (з сер. XX ст. в Європі, з поч. XXI ст. в Україні).

У підрозділі 1.2 „Теоретико-методологічні засади дослідження” концепція прав дітей з обмеженими можливостями розглядається автором як комплексне правове явище, дослідження якого неможливе поза розумінням його методологічних засад і проблем.

Дисертантом зроблено висновок, що в сучасній науці спостерігається оновлення методологічного інструментарію сучасних правових досліджень, що зумовлено динамікою суспільних процесів, радикальними змінами у державно-правовому та політичному житті соціуму. Як результат, поживається науковий інтерес і до „нетипових” донедавна для теорії права питань, зокрема загальнотеоретичного осмислення прав різних категорій осіб, у тому числі прав дітей з обмеженими можливостями. Як наслідок, наукові знання щодо прав таких дітей характеризуються галузевим підходом до їх вивчення та дослідження, що зумовлює використання методологічного інструментарію не тільки теорії держави і права, але й аналіз досліджень, розробок, концепцій з цих питань інших наук: корекційної педагогіки, психології, педагогіки, соціології, медицини тощо.

На методологію державно-правових досліджень безпосередньо впливають процеси, які визначають суспільний розвиток, серед яких виокремлено кілька основних: деформалізацію, глобалізацію та антропологізацію.

Деформалізація вивчення прав дітей з обмеженими можливостями передбачає використання здобутків не тільки правничої науки, але й корекційної педагогіки, психології, філософії, медицини тощо, що дає можливість осмислення правових проблем через пізнання багатофакторності, багатоаспектності їх змісту.

Глобалізація як тенденція державно-політичного та суспільного розвитку проявляється в тому, що крім національних правових систем почали активно вивчатися міжнародні правові системи, їх групи та сім'ї, причому у нерозривному зв'язку з національними системами, які виступають як їх елемент, складова частина. Як результат, будь-які питання і проблеми осмислюються як елемент системи вищого порядку.

Найяскравішим свідченням людиноцентристського „повороту” вітчизняної теорії держави і права стало включення до її предмета закономірностей виникнення, функціонування і розвитку загальносоціальних (тобто до- і неюридичних) прав, свобод та обов'язків та, як наслідок, можливість вивчення в рамках теорії держави і права прав дітей з обмеженими можливостями.

Виходячи з викладеного, методологія концепції прав дітей з обмеженими можливостями розглядається як частина теорії, що включає кілька рівнів: світоглядний рівень, рівень парадигм, рівень підходів і методів наукового дослідження, рівень принципів та інших можливих засобів пізнання і вдосконалення прав дітей з обмеженими можливостями.

Другий розділ „Система прав дітей з обмеженими можливостями в Україні” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 „Поняття „дитина з обмеженими можливостями” дисертант зазначає про те, що у науковій літературі дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, хронічно хворих дітей та дітей з патологічними станами визначають та називають по-різному, що характеризує різні підходи до вирішення проблем їх навчання, виховання, лікування, захисту тощо: „дітьми-інвалідами”, „дітьми з

особливими потребами”, „дітьми зі спеціальними потребами”, „аномальними”, „неповноцінними”, „дітьми з труднощами у навчанні”, „дітьми з обмеженнями”, „дітьми з обмеженими розумовими та фізичними можливостями”, „дітьми з обмеженими психофізичними можливостями”, „дітьми з функціональними обмеженнями”, „дітьми з особливими потребами у розвитку” тощо. Переважна більшість з окресленої нами термінології відносить таких дітей до певної маргінальної групи, навішує ярлики, стигми і неприпустима у державі, яка проголошує людину найвищою соціальною цінністю, адже подібна стигматизація однозначно принижує людську гідність особи, а для дитини є психотравмуючим чинником.

Автор робить висновок, що більшість дослідників пов’язують інвалідність з непрацездатністю, проте таке розуміння є обмеженим, адже воно забуває про медичний аспект інвалідності і нівелює соціальний аспект. Захворювання та інвалідність не є тотожними поняттями. При захворюваннях, які не супроводжуються вираженням розладом функцій, працездатність часто не порушена, можливо дещо обмежена, непрацездатність носить тимчасовий характер. Натомість інвалідність – це вже стійка повна чи обмежена втрата працездатності, яка найчастіше настає при хронічних захворюваннях з прогресивним або ремітованим перебігом, а також при гострих захворюваннях і травмах, що супроводжуються важкими ускладненнями та набувають хронічного характеру.

Дисертант пропонує уніфікувати термінологічний апарат і замінити в законодавстві поняття „дитина-інвалід” на „дитина з обмеженими можливостями”, якою доцільно вважати фізичну особу, яка не досягла 18 років і має стійкий розлад організму, спричинений захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності, порушення в розвитку, труднощі в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками, і яка потребує особливої турботи та першочергового забезпечення необхідною соціальною допомогою і захистом як на рівні держави, суспільства, так і на рівні мікросередовища. По суті така зміна слововживання є втіленням ідеї гуманізації термінології щодо людей з вадами фізичного та розумового розвитку.

Автор обґрунтовує також тезу про те, що поняття і критерії інвалідності, зафіксовані в правових нормах, є легальною концепцією інвалідності, у світовій практиці до якої застосовують два основні підходи: економічний і медичний. Економічний підхід інвалідності передбачає виплату інваліду державної допомоги, пенсії у відповідному грошовому еквіваленті, що передбачається у законодавстві України відповідно до Законів України „Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” та „Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” (ними встановлюються розміри державної соціальної допомоги), „Про пенсійне забезпечення” (передбачає виплату соціальної пенсії). Відтак інвалідність як юридичний факт дає можливість дитині-інваліду на вибір її законних представників отримати або державну соціальну допомогу, або соціальну пенсію. Медичний підхід до інвалідності дитини у чинному законодавстві закріплений у Законах України „Про охорону дитинства” та „Про реабілітацію інвалідів в Україні”, який пов’язується зі стійким розладом функцій

організму, зумовленим захворюванням, травмою або уродженим дефектом.

Робиться висновок, що медичний та економічний підходи до формування легальної концепції інвалідності взаємопов'язані і є обов'язковими складовими розуміння цього поняття та його адекватного закріплення у національному законодавстві. Однак крім них у легальній концепції інвалідності повинен бути присутній соціальний підхід, який передбачає обов'язок держави створити ефективний механізм забезпечення та захисту прав інвалідів, взяття зобов'язань з соціального захисту та підтримки дітей з обмеженими можливостями.

Підрозділ 2.2 „Права, що є загальними для усіх дітей” містить загальний огляд позицій дослідників щодо критеріїв класифікації прав дітей. Дисертант розглядає права дитини за критерієм суб'єктного складу і поділяє їх на права, які є загальними для всіх дітей (незалежно від наявності у них інвалідності, обмежених можливостей) та спеціальні права (тобто ті, які мають лише діти з обмеженими можливостями). Загальні для усіх дітей права об'єднують дві групи: права що забезпечують фізичне (природне) існування дитини та права, які забезпечують соціальне буття дитини.

Право на життя для дітей-інвалідів, крім традиційного його розуміння, передбачає те, що незалежно від того, народилася дитина здоровою чи хворою, вона має право жити і держава повинна створити умови для належної реалізації цього права кожною дитиною.

Право дітей з обмеженими можливостями на охорону здоров'я зумовлює обов'язок держави забезпечити ефективне медичне обслуговування інвалідів, вжити заходів для розробки програм раннього виявлення, оцінки та лікування дефектів, здійсненням яких будуть займатися дисциплінарні групи фахівців, що дозволить попереджувати та скорочувати масштаби інвалідності або ліквідовувати її наслідки.

Держава згідно ст. 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я гарантує дітям та підліткам медичну допомогу, яка забезпечується лікувально-профілактичними і оздоровчими закладами, дитячими поліклініками, лікарнями, диспансерами, санаторіями та іншими закладами охорони здоров'я. Дітям-інвалідам державними та комунальними закладами охорони здоров'я повинні надаватися безоплатно наступні види медичної допомоги: швидка та невідкладна; амбулаторно-поліклінічна; стаціонарна; стоматологічна; санаторно-курортна у спеціалізованих та дитячих санаторіях; утримання дітей у будинках дитини.

Автор звертає увагу на те, що медичне забезпечення дітей з обмеженими можливостями на належному рівні та державна підтримка цих процесів буде сприяти ефективнішій реабілітації та оздоровленню таких дітей, можливості ними у подальшому повною мірою реалізувати й інші права, передусім у освітній та трудовій сферах.

Медичне забезпечення дітей-інвалідів повинно складатися не тільки з надання послуг фізіологічного характеру, але й послуг психологічного характеру.

Особливу увагу в підрозділі приділено праву дитини з обмеженими можливостями на освіту. Відзначається, що Україна повинна брати приклад з багатьох західних держав, в яких вже створено суспільство рівних можливостей, передусім через рівний доступ до освіти. З іншого боку, необхідно побороти негативне ставлення здорових людей до інвалідів, яке пояснюється не страхом перед каліцтвом чи зневагою до хворої людини, а елементарною відсутністю звички

спілкування з такими особами на рівних.

Освіту дітей з обмеженими можливостями часто називають спеціальною, оскільки вона має, у порівнянні зі звичайним освітнім процесом, свої відмінності і в цьому проявляється її специфіка.

Реалізація права на освіту дітей з обмеженими можливостями передбачає забезпечення інклюзивної освіти, яка повинна будуватися на таких принципах: а) інваліди не повинні виключатися через інвалідність із системи загальної освіти, а діти-інваліди – із системи безкоштовної та обов'язкової початкової або середньої освіти; б) інваліди повинні мати нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безкоштовної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання, що враховує індивідуальні потреби; в) інваліди повинні отримувати всередині системи загальної освіти необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання; максимальне сприяння засвоєнню знань і соціальному розвитку; г) держава повинна створити дітям-інвалідам, які можуть і бажають навчатися далі, умови для здобуття вищої чи професійно-технічної освіти, у тому числі через дистанційну форму навчання.

Крім наведених вище, аналізуються також такі права дітей з обмеженими можливостями, які забезпечують фізичне (природне) існування: право на достатній життєвий рівень, право на захист від усіх форм насильства, а також права, які забезпечують соціальне буття дитини (право на ім'я та громадянство, право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації, право дитини на виховання та проживання в сім'ї, право на контакт з батьками, які проживають окремо, право на майно, право на житло, право на залучення дитини до національної та світової культури, право на працю, право на заняття підприємницькою діяльністю, право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації тощо).

Підрозділ 2.3 „Спеціальні права дітей з обмеженими можливостями” починається з дослідження права дитини-інваліда на державну соціальну допомогу, яке розглядається як один з проявів конституційного права на достатній життєвий рівень. Звертається увага на те, що у сьогоденній формі це право не забезпечує достатнього життєвого рівня, а тому потребує належного законодавчого закріплення саме з позиції забезпечення кожній дитині-інваліду нормального функціонування організму, зміцнення здоров'я, а також створення необхідних умов для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Як суб'єктивне право, право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу складає можливості, які забезпечують реалізацію інтересів суб'єкта суспільних відносин (дитини з обмеженими можливостями), а тому повинно мати відповідні достатні державні гарантії.

Автор підкреслює, що нині є проблема не тільки з визначенням бази, з якої буде визначатися розмір державної соціальної допомоги, але й з диференціацією її розміру залежно від тяжкості захворювання, індивідуальних можливостей дитини тощо. Так сьогодні незалежно від стану здоров'я дитини з обмеженими можливостями, від того, який в неї рівень соціальної дезадаптації внаслідок інвалідизації, розмір державної соціальної допомоги залишається однаковим. Так наприклад, розмір державної соціальної допомоги для дитини, що хворіє на імунodefіцит чи онкологію і дитини, що страждає на анорексію, однакові.

Дисертант робить висновок, що існуючі підходи щодо бази визначення розміру державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів (прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність), як і уніфікований підхід до її розміру незалежно від тяжкості захворювання, інших обставин, які мають значення, є неприйнятними та такими, що мають бути переглянуті, оскільки вони суперечать п. 3 ст. 46 Конституції України, яка передбачає, що соціальні допомоги, які є основним джерелом до існування, повинні забезпечувати рівень життя не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом, а також ст. 26 Закону України „Про охорону дитинства”, в якій зазначено, що держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з певними вадами необхідних умов і рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку.

Крім права на державну соціальну допомогу з 1991 р. діти-інваліди мають право на соціальну пенсію. Соціальні пенсії відповідно до ст. 93 Закону України „Про пенсійне забезпечення” призначаються і виплачуються дітям-інвалідам віком до 16 р. на рівні 100 % мінімального розміру пенсії за віком. Таким чином, існуючий сьогодні рівень соціальних пенсій дітей-інвалідів не відповідає рівню задоволення потреб сімей, які виховують дітей-інвалідів, бо не забезпечує мінімальний прожитковий рівень життя. Але є ще й інший бік проблеми: за призначенням соціальних пенсій і оформленням документів для їх виплати дітям-інвалідам (їхнім законним представникам) доводиться вистояти черги, приходити по кілька разів до територіальних органів Пенсійного фонду України. Незважаючи на те, що документи для призначення пенсій повинні розглядатися не пізніше 10 днів з дня їх надходження, на практиці нерідко має місце порушення вказаних строків.

Право дітей з обмеженими можливостями на реабілітацію реалізується через відповідну систему реабілітації дітей-інвалідів, яка сьогодні представлена органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, які здійснюють державне управління системою реабілітації інвалідів; реабілітаційними установами для дітей-інвалідів незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форми власності; будинками дитини (дошкільними навчальними закладами для дітей з вадами фізичного та/або розумового розвитку віком до 4 р. незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форми власності); спеціальними та санаторними і дошкільними навчальними закладами (ясла-садки) компенсуючого типу для дітей віком від 2 до 7 (8) р., які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, дошкільними навчальними закладами (ясла-садки) комбінованого типу для дітей віком від 2 міс. до 6 (7) р., у складі яких можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейними, прогулянковими, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку, незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форми власності; дошкільними навчальними закладами (центрами розвитку дитини) системи освіти, в яких забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома; спеціальними загальноосвітніми школами (школами-інтернатами) – загальноосвітніми навчальними закладами системи освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку; загальноосвітніми санаторними

школами (школами-інтернатами) та ін.

Реабілітаційні заходи стосовно дітей-інвалідів мають розширюватися за рахунок розвитку сфери соціальної реабілітації, яка повинна починатися досить рано, щоб діти-інваліди в ранньому віці могли максимально розвинути свої природні здібності без відриву від сім'ї і в подальшому своєчасно та найбільш повно інтегруватися в суспільство.

В Україні система ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів розпочала своє функціонування з 1994 р. в Миколаївській області, де було організовано 16 центрів ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Практичний досвід цих закладів показав, що рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів є активним і ефективним соціальним механізмом, який дає змогу відновити фізичний, психологічний і соціальний статус дитини-інваліда зі значною економією коштів.

Дисертант звертає увагу на те, що враховуючи складність демографічної ситуації в Україні, стабільне зростання дитячої інвалідності і необхідність зміни цієї ситуації на краще, рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів сприятиме усуненню або більш повній компенсації обмежень життєдіяльності таких дітей, відновленню їх повноцінного соціального статусу, що в свою чергу сприятиме зменшенню соціальної напруженості у суспільстві та поліпшенню здоров'я нації. Центри ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів повинні стати однією з ланок загальної системи реабілітації дітей-інвалідів, що здійснюють свої функції спільно з органами охорони здоров'я, освіти, заінтересованими органами виконавчої влади та громадськими організаціями інвалідів.

Також дисертант аналізує право дитини з обмеженими можливостями на пільгове транспортне обслуговування та на архітектурну безбар'єрність, на доступ до соціальної інфраструктури, на використання жестової мови як засобу навчання та спілкування тощо.

Третій розділ „Механізм забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями” містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 *„Поняття та структура механізму забезпечення прав дитини з обмеженими можливостями”* механізм забезпечення прав дитини з обмеженими можливостями розглядається як система загальносоціальних та спеціальноюридичних умов та заходів, які, взаємодіючи між собою, створюють належні юридичні і фактичні умови для реалізації, охорони та захисту прав дитини з обмеженими можливостями. Завданням цього механізму є створення умов для всебічного і безбар'єрного розвитку такої дитини як повноправного члена суспільства, охорони, захисту та відновлення в разі порушення її прав та свобод. Структура цього механізму представлена трьома елементами: а) механізмом охорони, яким є система правових заходів, нормативно-правових актів та правовідносин, спрямованих на профілактику порушень прав дитини з обмеженими можливостями, забезпечення правомірної поведінки відповідних суб'єктів щодо такої дитини та належних їй прав; б) механізмом реалізації прав дитини з обмеженими можливостями, який визначається як діяльність суб'єктів (законодавчого органу, правозастосовчих органів, батьків, інших осіб або самої дитини), спрямована на використання, виконання, дотримання прав та свобод дитини з обмеженими можливостями, створення умов для якнайповнішої реалізації

прав такої дитини у всіх сферах суспільного життя; в) механізмом захисту, який включає різні форми захисту прав дитини (самозахист, що здійснюється індивідуально або через діяльність уповноважених представників, у тому числі громадської організації) та захист уповноваженими органами (національними та/чи міжнародними).

Найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод дитини поряд з їхнім визнанням, дотриманням і повагою, названо гарантування, оскільки саме гарантії основних прав і свобод дитини надають усім елементам механізму забезпечення прав і свобод реального змісту для можливості безперешкодного їх здійснення, охорони і захисту.

Аналізуючи різні підходи науковців, вважаємо, що гарантії прав і свобод дитини з обмеженими можливостями слід розглядати як систему соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), організаційних та інших умов та засобів, що забезпечують охорону, реалізацію та захист прав і свобод таких дітей. Базовими в цій системі названі соціально-економічні гарантії, які в Україні перебувають у процесі становлення та розвитку, оскільки законодавство про охорону дитинства осіб з обмеженими можливостями повноцінно сформувалося зовсім недавно. З іншого боку, соціально-економічні гарантії прав і свобод дитини з обмеженими можливостями потребують відповідного зовнішнього середовища, яке б забезпечило вільну реалізацію прав і забезпечення повноцінного фізичного, інтелектуального, культурного розвитку таких дітей.

У межах цього підрозділу роботи дисертантом аналізуються положення Концепції Загальнодержавної програми „Здоров’я – 2020: український вимір”, Загальнодержавної програми „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року, Концепції Загальнодержавної програми „Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів” на період до 2020 року.

Інституційно національна система захисту прав дітей з обмеженими можливостями, на думку дисертанта, представлена в Україні, передусім: Уповноваженим Верховної Ради України (далі – ВРУ) з прав людини, Уповноваженим Президента України з прав дитини, комітетом ВРУ з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин, іншими комітетами ВРУ в частині діяльності по забезпеченню та захисту прав людини (наприклад, законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності); прокуратурою України, МВС України (в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини), Міністерством юстиції України (зокрема, Національним бюро по дотриманню Європейської Конвенції), Державною службою з питань інвалідів та ветеранів України, іншими центральними органами виконавчої влади (в частині забезпечення та захисту прав людини), громадськими правозахисними організаціями (національними та міжнародними), науково-дослідними установами, адвокатурою, засобами масової інформації, судами тощо.

У підрозділі 3.2 „Критерії виміру дієвості механізму забезпечення прав дитини з обмеженими можливостями” розглядаються три основні критерії виміру дієвості механізму забезпечення прав дитини: цінність, економність та ефективність.

Цінність механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями

передбачає, передусім, цінність правового регулювання прав дітей з обмеженими можливостями. Деякі автори вважають, що соціальна цінність є причиною ефективності, але повною мірою вона не може гарантувати високого ступеня ефективності. Для цього потрібні певні умови: адекватність правового регулювання різним видам інтересів; досконалість законодавства та правозастосовчої діяльності; рівень правової культури суспільства та окремої особи; стан законності та ін.

Економність механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями проявляється, зокрема, у сукупності витрат, що потрібні для досягнення мети забезпечення (предметно-речових, грошових, кадрових, часових, людських тощо). Водночас цей критерій виміру дієвості механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями не є визначальним.

Ефективність в загальному вигляді полягає у співвідношенні мети до реальних результатів. Ефективність правових норм залежить від того, наскільки повно враховуються усі фактори, які впливають на поведінку учасників суспільних відносин. Дуже важливо, щоб вербалізований, текстуальний вираз права відповідав очікуванням від реалізації права. Тому існує два основні підходи до ефективності правових норм: юридична ефективність та соціальна ефективність.

Дисертант пропонує наступну модель підвищення ефективності дії і охорони (захисту) прав дітей з обмеженими можливостями: а) перший напрямок пов'язаний зі зміною вектору правової політики та переорієнтацією її на потреби соціуму, громадян, у тому числі дітей з обмеженими можливостями; б) оптимальне співвідношення суспільних (державних), корпоративних і особистих інтересів в законодавчому регулюванні прав дітей з обмеженими можливостями; в) інтенсифікація суспільних процесів обумовлює удосконалення механізму реалізації прав і свобод особи. Важливою умовою в контексті цього є розвиток процесуальної упорядкованості реалізації прав і свобод громадян, який би супроводжувався створенням більш простих, зручних і ефективних процедур їх реалізації; г) повноправна реалізація прав особи можлива лише за умови її активної поведінки, у тому числі правової, ступеня соціалізації, рівня правової культури та правосвідомості. Діти-інваліди, як і інші діти, повинні знати свої права: як загальні, так і спеціальні, які належать тільки їм, адже досить часто перешкодою для реалізації прав виступає правова необізнаність, правовий нігілізм тощо.

Дисертант виділяє такі критерії ефективності механізму забезпечення прав та свобод дитини з обмеженими можливостями: 1) рівень загальної та спеціальної превенції (передбачає профілактичні заходи щодо порушень прав та свобод дитини з обмеженими можливостями, які повинні передусім орієнтуватися на профілактику дискримінації в навчальних закладах); 2) рівень реалізації (визначається по групах прав); 3) рівень захисту (вимірюється по повноті та своєчасності захисту прав).

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено конкретне наукове завдання, яке полягало в теоретико-правовому аналізі прав дітей з обмеженими можливостями. Виконане дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Проблема дитячої інвалідності поряд зі злочинністю неповнолітніх є однією з

найболючіших проблем будь-якого суспільства, у тому числі українського. За останні роки спостерігається стабільно високий рівень дитячої інвалідності.

Еволюція прав дітей з обмеженими можливостями включає такі основні періоди: а) період неприйняття та фізичного знищення, невизнання будь-яких прав таких дітей – найдовший в історичному проміжку період; розпочався ще до нашої ери і закінчується епохою середньовіччя; б) період ізоляції (від епохи Відродження до XIX ст.) – за дітьми визнавалося право на життя, однак їх ізолювали від звичайного життя, діти-інваліди визнавалися соціально непотрібними державі і суспільству; в) період часткової інтеграції (XIX – I пол. XX ст.) – робляться перші спроби надати державну підтримку і допомогу окремим категоріям інвалідів, зокрема, глухим чи слабочуючим, для них створюються спеціалізовані заклади, у тому числі навчальні. Наприкінці цього періоду за дітьми-інвалідами визнаються права на фізичне існування та соціальне буття, однак реалізація цих прав на практиці у багатьох державах суттєво утруднена; г) період повної інтеграції (з сер. XX століття в Європі, з поч. XXI ст. в Україні) – необхідність включення інвалідів в суспільне життя, законодавче визнання за ними усіх прав і свобод, ратифікація ключових міжнародних документів. Відтак, з розвитком світової спільноти на перший план виходить проблема захисту прав людини в цілому та окремих соціальних груп зокрема. Сьогодні більшість держав світу проголошують і об'єднують свої зусилля задля створення ефективних механізмів забезпечення прав людини і прав дитини з обмеженими можливостями зокрема.

2. Концепція прав дітей з обмеженими можливостями – це комплексне правове явище, дослідження якого неможливе поза розумінням його методологічних засад і проблем.

Дослідження прав дітей з обмеженими можливостями передбачає використання трьох пануючих у праві парадигм (природньо-правової, позитивізму та соціологізму), історичного, гуманістичного, феноменологічного, герменевтичного, ціннісного та комплексного підходів, а також філософсько-світоглядних (діалектичний, формально-логічний метод), загальнонаукових (системно-структурний метод, метод сходження від абстрактного до конкретного), конкретно-наукових та спеціально-наукових методів, відповідних принципів. Важливе значення в структурі методології дослідження мають теоретичні поняття. Зазначений методологічний інструментарій використовується на кожному етапі дослідження прав дітей з обмеженими можливостями, причому на різних етапах переважає використання тих чи інших підходів методів чи принципів.

3. Інвалідність розуміють через призму двох основних моделей: медичної та соціальної. У контексті медичної моделі інвалідність розуміється як особиста проблема, а обмежені можливості розглядаються в контексті взаємозв'язку між окремою людиною та її вадами; інвалідність постає як медична патологія, за якою інваліди відрізняються від здорових людей. У контексті соціальної моделі обмежені можливості розглядаються як нерівність можливостей при проголошенні рівності прав; за такого підходу в центрі уваги постає взаємозв'язок між людиною і суспільством.

Одним з головних чинників, які впливають на формування ставлення до дітей з обмеженими можливостями в суспільстві, є створення відповідної правової бази для

інтеграції таких дітей в життя соціуму, наданням їм рівних можливостей і прав, а також створення ефективного механізму забезпечення та захисту таких прав, що можна розглядати як зміну пануючої в державі та суспільстві концепції інвалідності, яка повинна включати медичний, економічний та соціальний підходи до інвалідності.

У науковій літературі, а також в законодавстві вживається кілька синонімічних понять до поняття „дитина з обмеженими можливостями”. На наш погляд, варто уніфікувати термінологічний апарат і замінити в законодавстві поняття „дитина-інвалід” на „дитина з обмеженими можливостями”.

Дитиною з обмеженими можливостями доцільно вважати фізичну особу, яка не досягла 18 років і має стійкий розлад організму, спричинений захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності, порушення в розвитку, труднощі в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками, і яка потребує особливої турботи та першочергового забезпечення необхідною соціальною допомогою і захистом як на рівні держави, суспільства, так і на рівні мікросередовища.

4. Права дітей з обмеженими можливостями можуть бути поділені на дві великі групи: загальні та спеціальні.

Загальні права дітей з обмеженими можливостями включають два великі блоки: права, які забезпечують фізичне (природне) існування дитини та права, які забезпечують соціальне буття дитини.

До прав, які забезпечують фізичне (природне) існування дитини, належать: право на життя, право на охорону здоров'я, право на достатній життєвий рівень, право на захист від усіх форм насильства тощо.

Серед прав, які забезпечують соціальне буття дитини ми виділили: право на ім'я та громадянство, право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації, право дитини на виховання та проживання в сім'ї, право на контакт з батьками, які проживають окремо, право на майно, право на житло, право на освіту, право на залучення дитини до національної та світової культури, право на працю, право на заняття підприємницькою діяльністю, право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації тощо.

5. Діти з обмеженими можливостями, крім загального комплексу прав, які мають усі діти, наділені спеціальними правами, наявність яких зумовлена їх інвалідністю. Основними з таких прав є право на державну соціальну допомогу, право на соціальну пенсію, право на реабілітацію, право на пільгове транспортне обслуговування. Окремі категорії інвалідів мають додаткові права: на безбар'єрне середовище, на використання жестової мови як засобу навчання та спілкування тощо.

6. Механізм забезпечення прав та свобод дитини з обмеженими можливостями – це динамічна система правових норм та інститутів, яка проявляється у трьох сферах: охорони, реалізації та захисту прав і свобод дитини з обмеженими можливостями.

Механізм забезпечення прав дитини з обмеженими можливостями є необхідною умовою функціонування та ефективної реалізації гарантій прав таких дітей, під

якими ми розуміємо систему соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), ідеологічних та організаційних умов та засобів, що забезпечують охорону, реалізацію та захист прав дітей з обмеженими можливостями.

7. Ефективність забезпечення прав особи з обмеженими можливостями може бути досягнута за умови створення необхідних умов для припинення порушень прав, свобод і охоронюваних законом інтересів дітей з обмеженими можливостями, ліквідації будь-яких перешкод здійснення прав таких дітей, своєчасного та повного відновлення порушених прав, свобод та охоронюваних законом інтересів, а також притягнення винних у порушенні прав дітей з обмеженими можливостями до відповідальності.

На практиці ефективність механізму забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями, як і будь-якої іншої категорії суб'єктів, оцінюється через аналіз законодавчої, судової, іншої правозастосовчої практики, діяльність Уповноваженого з прав людини, Уповноваженого з прав дитини, прокуратури, міністерств тощо.

Критеріями ефективності механізму забезпечення прав та свобод дитини з обмеженими можливостями є три рівні: загальної та спеціальної превенції, реалізації та захисту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Івченко І. О. До питання про механізм забезпечення прав і свобод дитини з обмеженими можливостями / І. О. Івченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – Вип. 15. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 86–92.
2. Івченко І. О. Поняття „дитина з обмеженими можливостями”: теоретико-правовий аналіз / І. О. Івченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – Вип. 17. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 35–40.
3. Івченко І. О. Право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу / І. О. Івченко // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 56. – К. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 319–325.
4. Івченко І. О. Методологія загальнотеоретичного дослідження прав дітей з обмеженими можливостями: загальний огляд проблеми / І. О. Івченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – Вип. 21. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 116–121.
5. Івченко І. О. Критерії виміру дієвості механізму забезпечення прав дитини з обмеженими можливостями / І. О. Івченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Право”. – 2013. – Вип. № 21. – Ч.1. – Т. 1. – С. 53–56.
6. Івченко І. Истоки возникновения и усовершенствования идеи обеспечения прав детей с ограниченными возможностями / И. Ивченко //

Международный научно-практический правовой журнал „Закон и жизнь”. – 2013. – № 9/3 (261). – Кишинев, 2013. – С. 69–72.

Тези доповідей на конференціях, що додатково відображають результати дослідження

7. Івченко І. О. До питання про забезпечення дітям з обмеженими можливостями права на рівний доступ до освіти / І.О.Івченко // Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку ХХІ століття: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 19–20 травня 2011 р.). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 126–129.

8. Івченко І. О. Нормативно-правове регулювання поняття «дитина-інвалід» / І. О. Івченко // Пошук концептуальних засад розбудови правової системи України: матеріали Всеукраїнської конференції (м. Львів, 10–11 червня 2011 р.). – Львів: Західноукраїнська організація „Центр правничих ініціатив”, 2011. – С. 80–81.

9. Івченко І. О. Причини дитячої інвалідності: до теоретико-правового осмислення проблеми / І.О.Івченко // Розвиток вітчизняного законодавства в умовах новітніх інтеграційних процесів : матеріали Всеукраїнських науково-практичних читань (м. Львів, 16–17 грудня 2011 р.). – Львів : Західноукраїнська організація „Центр правничих ініціатив”, 2011. – С. 71–73.

10. Івченко І. О. Право на охорону здоров'я дітей з обмеженими можливостями / І. О.Івченко // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24 лютого 2012 р.). – Запоріжжя, 2012. – С. 19–21.

11. Івченко І. О. Проблеми нормативно-правового регулювання створення безперешкодного життєвого середовища для дітей з обмеженими фізичними можливостями / І. О. Івченко // Закарпатські правові читання : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. Т. 1, 9–10 квітня 2012 р.). – Ужгород : ЗакДУ, 2012. – С. 37–42.

12. Івченко І. О. Право дитини-інваліда на об'єднання в дитячі громадські організації / І.О.Івченко // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 100–102.

13. Івченко І. О. Право дитини з обмеженими можливостями на об'єднання в дитячі та/чи молодіжні організації / І. О. Івченко // Актуальні проблеми публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.). – Херсон, 2013. – С. 13–15.

14. Івченко І. О. Класифікація прав дітей з обмеженими можливостями / І.О.Івченко // Дев'яті юридичні читання. Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 24–25 травня 2013 р.). – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 104–107.

АНОТАЦІЇ

Сагайдак І. О. Права дітей з обмеженими можливостями: теоретико-правовий аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертація присвячена комплексному науково-теоретичному дослідженню прав дітей з обмеженими можливостями, в ході якого висвітлено історіографію проблеми та методологію дослідження прав дітей з обмеженими можливостями. Запропоновано авторське визначення поняття „дитина з обмеженими можливостями”.

У роботі досліджуються еволюція прав дітей з обмеженими можливостями та розглянуто права дітей-інвалідів з позиції поділу їх на загальні (які належать усім дітям) та спеціальні (які належать лише дітям з обмеженими можливостями).

Розроблено механізм забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями та визначено основні критерії виміру його дієвості. Обґрунтовано потребу зміни пануючої в державі та суспільстві концепції інвалідності, яка повинна включати медичний, економічний і соціальний підходи до інвалідності дітей.

Ключові слова: дитина з обмеженими можливостями, інвалідність, права дитини, права дитини з обмеженими можливостями, механізм забезпечення прав дітей з обмеженими можливостями.

Сагайдак И. А. Права детей с ограниченными возможностями: теоретико-правовой анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена комплексному научно-теоретическому исследованию прав детей с ограниченными возможностями, в ходе которого отражена историография проблемы и методология исследования прав детей с ограниченными возможностями. Предложено авторское определение понятия «ребенок с ограниченными возможностями».

В работе исследуется эволюция прав детей с ограниченными возможностями, которая представлена четырьмя основными периодами: 1) период непринятия и физического уничтожения (непризнание любых прав; длился до эпохи Средневековья); 2) период изоляции (от эпохи Возрождения до XIX ст.) – за детьми признавалось право на жизнь, однако дети-инвалиды считались социально ненужными; 3) период частичной интеграции (XIX – I пол. XX ст.) – за детьми-инвалидами признаются право на физическое существование и право на социальное бытие, однако реализация этих прав на практике во многих государствах существенно затруднена; 4) период полной интеграции (с середины XX ст. в Европе, с начала XXI ст. в Украине) – законодательное признание всех прав детей с ограниченными возможностями, ратификация ключевых

международных документов.

Права детей-инвалидов рассмотрены с позиции разделения их на общие (которые принадлежат всем детям) и специальные (которые принадлежат исключительно детям с ограниченными возможностями).

В системе общих прав детей с ограниченными возможностями выделены права, которые обеспечивают физическое существование ребенка (право на жизнь, право на здравоохранение, право на достаточный жизненный уровень, право на защиту от всех форм насилия и т.п.) и права, которые обеспечивают социальное бытие ребенка (право на имя и гражданство, право на свободное высказывание мысли и получение информации, право на воспитание и обитание в семье, право на контакт с родителями, которые проживают отдельно, право на имущество, право на жилье, право на образование, право на привлечение ребенка к национальной и мировой культуре, право на труд, право на занятие предпринимательской деятельностью, право на объединение в детские и молодежные организации и т.д.).

Систематизированы и исследованы специальные права детей с ограниченными возможностями: право на государственную социальную помощь, право на социальную пенсию, право на реабилитацию, право на льготное транспортное обслуживание, дополнительные права детей-инвалидов: на безбарьерную среду, на использование жестового языка в качестве средства учебы и общения.

Разработан механизм обеспечения прав детей с ограниченными возможностями, который включает три составляющих: механизм охраны, механизм реализации и механизм защиты. Определены основные критерии измерения действенности механизма обеспечения прав детей с ограниченными возможностями: ценность, экономичность и эффективность.

Обоснована потребность изменения господствующей в государстве и обществе концепции инвалидности, которая должна включать медицинский, экономический и социальный подходы к инвалидности детей.

Ключевые слова: ребенок с ограниченными возможностями, инвалидность, права ребенка, права ребенка с ограниченными возможностями, механизм обеспечения прав детей с ограниченными возможностями.

Sagaidak I. Rights of children with disabilities: Theoretical and Legal Analyses. – Manuscript.

Thesis for applying for the academic degree of the candidate of juridical sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2014.

Dissertation is devoted to a complex scientific and theoretical research of rights of children with disabilities, during which historiography of problem and methodology of research of rights of children with disabilities are reflected. Author determination of concept „child with disabilities” is offered.

In-process probed evolution of rights of children with disabilities and rights of children with disabilities are considered from position of division them on general (what belong to all children) and special (what belong only to children with disabilities).

The mechanism of providing of rights of children with disabilities and certainly basic criteria of measuring of his effectiveness are developed. Grounded requirement of change

dominating in the state and society of conception of disability, which must plug medical, economic and social approaches in disability of children are given.

Key words: child with disabilities, disability, rights of a child, right of a child with disabilities, mechanism of providing of rights of children with disabilities.